

Nauka i oświata w XVII-wiecznej Rzeczypospolitej

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film](#)
- [Prezentacja + Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: M. Forycki, *Edukacja staropolska pod wpływem myśli europejskiej*. Cytat za: *Społeczne i kulturowe uwarunkowania edukacji Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Materiały*

z badań, część pierwsza, K. Puchowski (red.), Warszawa 2017, s. 150; 152 – 153.

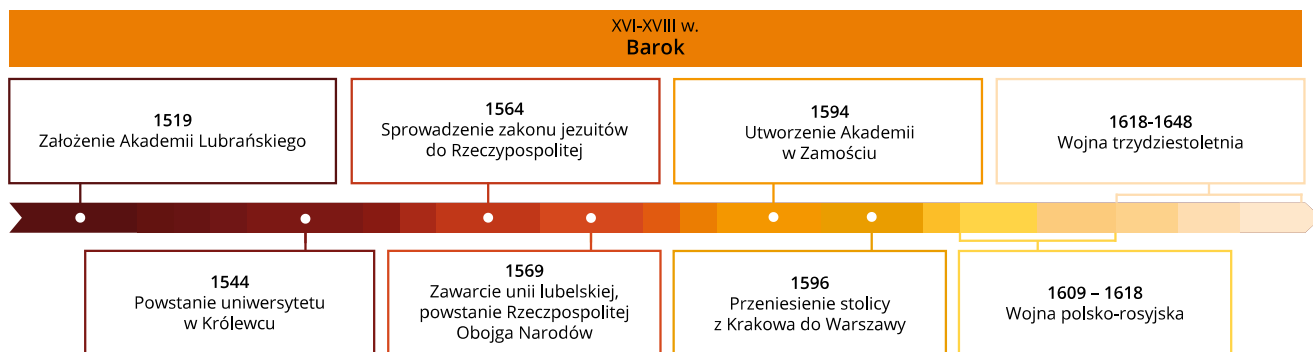
- Źródło: A. Kucharski, S. Roszak, A. Wieczorek, *O podróżach edukacyjnych w XVII i XVIII wieku – przypadek Rzewuskich*. Cytat za: *Społeczne i kulturowe uwarunkowania edukacji Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Materiały z badań, część pierwsza*. K. Puchowski (red.), Warszawa 2017, s. 76 – 77; 80.

Nauka i oświata w XVII-wiecznej Rzeczypospolitej

Jan Matejko, *Założenie Akademii Lubrańskiego w Poznaniu*,
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Rozrastająca się od schyłku średniowiecza sieć szkół parafialnych, w których uczono czytania, pisania, podstaw rachunków oraz katechizmu (w miastach także podstaw retoryki i logiki), w XVI w. objęła 90% parafii. Na ziemiach południowo-wschodnich Korony oraz w Wielkim Księstwie Litewskim, gdzie parafie były mniej liczne i obejmowały większe terytoria, dostęp do szkół był znacznie trudniejszy. Szacuje się, że nauczaniem objęto ok. 5% dzieci, przy czym byli to wyłącznie chłopcy. Zdarzało się, że obok dzieci chłopskich i mieszczańskich w ławkach zasiadali też młodzi szlachcice, choć szlachta preferowała kształcenie domowe i posyłała synów dopiero do gimnazjów. Spadek liczby szkół parafialnych nastąpił w wyniku zniszczeń wojennych z połowy XVII w. i zubożenia szlachty, co zmniejszyło krąg ofiarodawców gotowych wspierać oświatę. Po okresie kryzysu ponowny wzrost liczby szkół nastąpił od drugiej ćwierci XVIII wieku.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

- Wyjaśnisz, jak rozwijało się szkolnictwo i piśmiennictwo w Rzeczypospolitej w XVII wieku.
- Opiszysz sytuację szkół prowadzonych przez innowierców w wieku XVII.
- Rozstrzygniesz, czy w XVII-wiecznej Polsce dziewczęta miały takie same możliwości kształcenia się, jak chłopcy.

Szkoły średnie

Jan Matejko, *Żałożenie Akademii Lubrańskiego w Poznaniu*, 1886 rok. Akademia założona przez biskupa poznańskiego Jana Lubrańskiego działała w latach 1519–1780. Na początku posiadała dwa wydziały: teologiczny i humanistyczny, nie miała jednak prawa nadawania tytułów naukowych. Obraz przedstawia biskupa Jana Lubrańskiego wręczającego akt erekcyjny nowo powstałej uczelni Janowi ze Stobnicy, cenionemu wówczas teologowi i geografowi, pierwszemu rektorowi Akademii Lubrańskiego.

Wyjaśnij, dlaczego Jan Matejko, mistrz malarstwa historycznego, zdecydował się ukazać tę właśnie scenę.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Nowością w systemie edukacyjnym Rzeczypospolitej były przyniesione z Zachodu już na początku XVI w. gimnazja. Do najsławniejszych szkół wzorowanych na humanistycznych kolegiach należała tzw. Akademia Lubrańskiego, założona w 1519 r. w Poznaniu przez miejscowego biskupa, oraz gimnazja w Elblągu, Chełmnie, Gdańsku i Toruniu. Młodzież innowierczą przyciągały powstające od połowy stulecia gimnazja dysydenckie: ariańskie w Rakowie i Pińczowie, prowadzone przez braci czeskich w Lesznie oraz kalwińskie w Krakowie i Łańcucie. Wkrótce jednak ich znaczenie przyćmiły kolegia jezuickie. Jezuici, zakon założony przez Ignacego Loyolę w 1534 r., miał na celu umocnienie pozycji Kościoła katolickiego i przeciwdziałanie reformacji, m.in. na polu szkolnictwa. Jezuickie szkoły miały wychowywać moralnie i religijnie. Sprowadzony do Rzeczypospolitej w 1564 r. zakon ćwierć wieku później prowadził kilkanaście szkół, a w połowie następnego stulecia już 50. Program kształcenia stawiający na edukację klasyczną i objęcie

całego kraju siecią kolegiów zdecydował o sukcesie działalności edukacyjnej jezuitów, którym kroku nie byli w stanie dotrzymać [pijarzy](#), od 1642 r. zakładający własne gimnazja na terenie państwa polsko-litewskiego.

Ciekawostka

W czasach nowożytnych za zwieńczenie edukacji młodego szlachcica, pobieranej w krajowych szkołach rycerskich, których zresztą w Rzeczypospolitej do połowy XVIII w. nie było, uznawano odbycie wielkiej podróży. Trwała ona dwa, trzy lata, a jej celem była nauka języków oraz poznanie realiów polityczno-społecznych innych krajów. W XVI w. synowie magnatów i bogatej szlachty z Korony i Litwy wyprawiali się przede wszystkim

do Italii, gdzie podejmowali studia uniwersyteckie (najczęściej w Bolonii i Padwie). W XVII w. Włochy raczej już tylko zwiedzano, wśród celów podróży edukacyjnych pierwsze miejsca zajęły Francja oraz uczelnie w Niderlandach, na czele z popularnym wśród katolików uniwersytetem w Lowanium (Leuven) w południowej, hiszpańskiej części kraju. Więcej czasu niż na studia zaczęto też wówczas poświęcać na zwiedzanie wielkich miast oraz składanie wizyt na dworach książęcych i królewskich, podczas gdy lekcje – także tańca, fechtunku i sztuki wojennej – pobierano zwykle u prywatnych nauczycieli.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D12vUZtON>

Film opowiadający o nauce i oświacie w siedemnastowiecznej Rzeczypospolitej.

Uczelnie wyższe

W drugiej ćwierci XVI w. uniwersytet krakowski pogrążył się w kryzysie: spadał poziom nauczania oraz liczba studentów, szczególnie dobrze urodzonych. **Uczelnia** obroniła się przed zakusami jezuitów, którzy usiłowali przejąć nad nią kontrolę, a nawet starała się konkurować z zakonem, tworząc własną sieć szkół średnich, tzw. kolonii akademickich. Monopol krakowskiej wszechnicy w zakresie szkolnictwa wyższego

należał już jednak do przeszłości. W 1544 r. powstał uniwersytet w Królewcu, który przyciągał młodzież luterzańską z północnej części Korony, w 1579 r. Stefan Batory nadał status uniwersytetu kolegium jezuickiemu w Wilnie (pierwszym rektorem był wybitny [kaznodzieja](#) Piotr Skarga), wreszcie w 1594 r. kanclerz Jan Zamojski utworzył Akademię w Zamościu, także mającą status uczelni wyższej. Konkurencję dla krakowskiej Alma Mater stanowiły również uczelnie zagraniczne – w XVI w. włoskie, a w XVII w. niderlandzkie – które przyciągały podróżujących za granicę młodych magnatów.

Portret Piotra Skargi jako rektora Akademii Wileńskiej, koniec XVII wieku. Skarga (1536 - 1612) jezuita, teolog, pisarz i kaznodzieja, czołowy polski przedstawiciel kontrreformacji, nadworny kaznodzieja Zygmunta III Wazy, rektor Kolegium Jezuitów w Wilnie był pierwszym rektorem Uniwersytetu Wileńskiego (w latach 1579–1584). Wyjaśnij, co wskazuje na to, że Skarga został przedstawiony na portrecie jako rektor. Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Słownik

kaznodzieja

duchowny wygłaszający kazania

pijarzy

członkowie zakonu katolickiego, powstałego w Rzymie w XVI w. przez św. Józefa Kalasantego; głównym zadaniem zakonu było organizowanie szkół

szlachta

stan społeczny obdarzony dziedzicznym prawem własności ziemi i przywilejami nadawanymi przez władców

uczelnia

szkoła prowadząca studia wyższe, kształcąca wysoko wykwalifikowanych pracowników oraz pracowników naukowych; budynek, w którym mieści się szkoła wyższa

Słowa kluczowe

Szkoły parafialne, Akademia Lubrańskiego, kolegia jezuickie, gimnazja, Rzeczpospolita Obojga Narodów, społeczeństwo Rzeczypospolitej Obojga Narodów, kultura Rzeczypospolitej Obojga Narodów

Bibliografia

Spółeczne i kulturowe uwarunkowania edukacji Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Materiały z badań, część pierwsza, K. Puchowski (red.), Warszawa 2017.

C. Hernas, *Barok*, Warszawa 2008.

Historia literatury polskiej w zarysie, red. A. Stępień, M. Wilkoń, Warszawa 1978.

Z. Libera, J. Pietrusiewiczowa, J. Rytel, *Literatura polska. Od średniowiecza do oświecenia*, Warszawa 1989.

Film

Polecenie 1

Zapoznaj się z filmami i wykonaj kolejne polecenia.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1DJ9mZCn>

Film opowiadający o nauce i oświacie w siedemnastowiecznej Rzeczypospolitej.

Polecenie 2

Scharakteryzuj system szkolnictwa podstawowego w Rzeczypospolitej w wieku XVII.

Twoja odpowiedź

Polecenie 3

Opisz sytuację szkół prowadzonych przez innowierców w wieku XVII.

Twoja odpowiedź

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1DJ9mZCn>

Film na temat nauki i oświaty w siedemnastowiecznej Rzeczypospolitej.

Polecenie 4

Scharakteryzuj poziom szkolnictwa wyższego w państwie polsko-litewskim.

Twoja odpowiedź

Polecenie 5

Opisz sposób kształcenia dzieci bogatej szlachty i magnatów w wieku XVII.

Twoja odpowiedź

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1DJ9mZCn>

Film na temat nauki i oświaty w siedemnastowiecznej Rzeczypospolitej.

Polecenie 6

Wyjaśnij, z czego wynikała słabość nauki polskiej w wieku XVII.

Twoja odpowiedź

Polecenie 7

Scharakteryzuj poglądy polityczne Andrzeja Maksymiliana Fredry.

Tvoja odpowiedź

Prezentacja + Sprawdź się

Polecenie 1

Zapoznaj się z prezentacją, a następnie wykonaj polecenia.

Uniwersytet Wileński, dziedziniec Skargi, Aula Kolumnowa; Album Wileński J. K. Wilczyńskiego, rok 1850.

domena publiczna, wikipedia.org

Materiał audio dostępny pod adresem:

<https://zpe.gov.pl/b/PSTnIchyG>

Uniwersytet Wileński – był to państwowy uniwersytet w Wilnie założony w roku 1579 przez króla Stefana Batorego jako Akademia i Uniwersytet Wileński Towarzystwa Jezusowego.

*„Szkoła podstawowa nazywała się trywialną (od łacińskiego *trivialis*: tani, pospolity, gminny), rządził w niej rektor z pomocą kantora i kilku bakalarzy. Pensję wypłacało miasto, ale tylko w części, resztę dopłacali rodzice. Razem to i tak było niewiele, zawód nauczyciela był mało płatny i zdarzało się, że bakalarz czy kantor dorabiali sobie po godzinach jako rzemieślnicy. To nie wpływało pozytywnie na poziom nauczania i doprowadziło do poważnego kryzysu pod koniec XVII wieku.*

Szkoła trywialna pomyślana była jako szkoła powszechna, dla wszystkich. Na następne etapy edukacji pozwolić sobie mogły dzieci pochodzące z możnych domów. Oprócz szkoły zinstytucjonalizowanej i zamkniętej w budynku dość popularną formą kształcenia było wysyłanie na praktyki zawodowe, np. kupcy posyłali swoich synów do kantorów w Anglii, Francji, Holandii albo Niemiec. Dzięki temu poznawali nie tylko arkana zawodu, ale też uczyli się języka. Jak wyglądała nauka w szkole trywialnej? Podobnie jak w szkołach średniowiecznych, główną metodą dydaktyczną było chóralne czytanie i komentowanie lektur. Pytania i odpowiedzi były gotowe, z szablonu. To jeszcze nie ten czas na aktywizację ucznia i samodzielne myślenie. Szkoła miała uczyć konkretnej, ustalonej i niepodważalnej wiedzy, na myślenie, spory i intelektualne rozważania nie było miejsca.”

Źródło: P. Rowicki, *Kaganek oświaty w XVII-wiecznym Gdańsku*,
w: <https://historia.trojmiasto.pl/Kaganek-oswiaty-w-XVII-wiecznym-Gdansk-n54959.html> (dostęp 25. 05. 21)

„Nauka w Gimnazjum podzielona była na dwa podstawowe kursy. Młodszy (sekunda) i wyższy (prima). Ten pierwszy z założenia i programu przypominał szkołę "trywialną", kurs wyższy zorganizowany był na wzór studiów

uniwersyteckich. Studenci sami wybierali wykłady i zachęcani byli do indywidualnej pracy naukowej. Wprowadzono komentarz do przerabianych lektur i wymagano, aby uczniowie samodzielnie określali podstawowe zagadnienia poruszone w lekturze. Stosowano repetycję oraz metodę ćwiczeń, która polegała na udziale w dyskusji na zadany temat. Referent przygotowywał wcześniej na piśmie swoje tezy, a koreferenci starali się niektóre z nich podważyć. Wyjątkowo uroczysty charakter miały egzaminy promocyjne w Gimnazjum. Odbываły się one publicznie i trwały przez kilka dni. Uczniowie zdawali przed zespołem profesorów, odpowiadając na zadawane pytania. Jeśli egzamin miał ukoronować dotychczasowy tok studiów, to abiturient przygotowywał rozprawę naukową na wyznaczony temat i w dniu egzaminu wygłaszał ją publicznie wobec profesorów i zaproszonych gości. Jak podają historyczne przekazy, poziom dydaktyki był w Gimnazjum wysoki; prym wiodła matematyka i medycyna, ale na najwyższym poziomie stała teologia. Organizowane w Gimnazjum dysputy teologiczne przyciągały tłumy słuchaczy i uczestników. Czasem atmosfera była wyjątkowo gorąca, dochodziło do rękoczynów, przepychanek (...)"

Źródło: P. Rowicki, *Kaganek oświaty w XVII-wiecznym Gdańsku*,
w: <https://historia.trojmiasto.pl/Kaganek-oswiaty-w-XVII-wiecznym-Gdansku-n54959.html> (dostęp 25. 05. 21)

„W wieku XVII w szkołach średnich, zgodnie z programem *Sturma*, kształcono uczniów kolejno w klasach gramatyki, poetyki i retoryki, ale głównym przedmiotem, który wykładano w szkole humanistycznej była sztuka przekonywania słowami. Podstawowym celem edukacji była natomiast *pietas litterata*

(wykształcona pobożność chrześcijańska).
W najniższej klasie gramatyki uczeń miał przede wszystkim opanować w mowie i piśmie język łaciński w takim stopniu, aby rozumieć podawane przez nauczyciela po łacinie objaśnienia do dzieł antycznych i Biblii oraz umieć samodzielnie tworzyć krótkie teksty łacińskie. Pomocne okazywały się przygotowywane samodzielnie przez uczniów „słowniczki”, w których odnotowywano co celniejsze sformułowania, rejestrowano przykłady ozdób stylistycznych i osobliwości językowych. Sporządzanie wypisów i antologii stanowiło niezbędny etap do przygotowywania własnych kompozycji łacińskich. Wspomniany już twórca humanistycznego gimnazjum Johann Sturm osiągnięcie podstawowego celu kształcenia, jakim była mądra i pobożna wymowność (*sapiens atque eloquens pietas*) wiązał z obowiązkiem systematycznego i metodycznego sporządzania notatek z lektur. Podzielone na działy tematyczne frazy lub wypisane według kolejności alfabetycznej zwroty były następnie wykorzystywane w mowie i piśmie. Humanistyczna „kultura notatnika” łączyła się bezpośrednio z techniką literacką stosowaną w XVI i XVII stuleciu, jaką było naśladowanie starożytnych (*imitatio antiquorum*). [...] Sposób wykorzystania spuścizny starożytnych stanie się zresztą wkrótce jednym z najczęściej dyskutowanych zagadnień literackich, choć zalecane przez teoretyków metody wykorzystywania wzorów od dawna realizowano w praktyce retorycznej i poetyckiej.”

Źródło: Barbara Milewska-Ważbińska, *W sławnej kwaterze Pallady. Kształtowanie formacji kulturowej w szkołach humanistycznych w XVII w.*, w: https://www.wilanow-palac.pl/edukacja_humanistyczna_a_staropolska_formacja_kulturowa.html (dostęp 25. 05. 2021)

„Praktyka deklamacji i recytacji szkolnych realizowana była w szkolnictwie średnim w XVII wieku również zgodnie z zaleceniami Johanna Sturma. Deklamacjami były własne mowy popisowe, pisane przez uczniów pod kierunkiem nauczycieli. Wygłaszane były one z pamięci na scenie i traktowane jako uzupełnienie ćwiczeń retorycznych. Również recytacje były wygłaszane, ale mogły to być utwory cudze, w tym także przeróbki i parafrazy innych utworów. Tematy wypowiedzi czerpano nie tylko z literatury czy historii antycznej – często wiązały się one z wydarzeniami współczesnymi. Deklamacje i recytacje pozwalały sprawdzić w praktyce umiejętności krasomówcze uczniów, ćwiczyły pamięć, uczyły wprowadzania odpowiednich gestów i mimiki w zgodzie z treścią wypowiedzi, oswajały z publicznymi wystąpieniami, utrwały jednym słowem efekty kształcenia. Z okazji otwarcia nowo powstałego gmachu szkoły akademickiej w Krakowie (naprzeciwko kościoła św. Anny) jej świeżo upieczony absolwent Marek Sobieski w dniu 2 czerwca 1643 roku wygłosił mowę, w której dziękował królowi Władysławowi IV za wspieranie planów fundatorów. [...] Młodzieniec nawiązał w niej do początków Akademii Krakowskiej, wspomniał jej fundatorów – króla Władysława Jagiełłę i królową Jadwigę. W zakończeniu padły słowa, które potwierdziły opanowanie przez Marka sztuki wymowy i umiejętność nawiązania do najlepszej tradycji retorycznej: „jak długo będą kwitnąć nauki, jak długo stać będzie ta siedziba muz, tak długo żyć tu będzie imię Jego Królewskiej Mości”. W trakcie trwania tej samej ceremonii w imieniu młodzieży szkolnej młodszy brat Marka Sobieskiego Jan podziękował znakomitym gościom za przybycie. Mowa Jana nie zachowała się, ale z zapisków szkolnych wynika, że przyszły król musiał zdawać sobie sprawę, że ważne jest nie tylko to, co chcemy przekazać, ale także forma, w jaką treść ubierzemy.”

Źródło: B. Milewska-Ważbińska, *W sławnej kwaterze Pallady. Kształtowanie formacji kulturowej w szkołach humanistycznych w XVII w.*, w: https://www.wilanow-palac.pl/edukacja_humanistyczna_a_staropolska_formacja_kulturowa.html (dostęp 25. 05. 2021)

6

Dziewczęta miały możliwość zdobywania innych umiejętności niż te oferowane przez dom rodzinny, głównie w szkołach istniejących przy żeńskich klasztorach, których jedną z ważnych funkcji było nauczanie i wychowywanie. Na naukę przyjmowały m.in. karmelitki, klaryski, bernardynki, benedyktynki. Zgromadzenia przyjmowały adeptki zarówno z rodzin szlacheckich i magnackich, jak i mieszczańskich (patrycjuszowskich i plebejskich). W szkołach przyklasztornych kładziono nacisk na naukę czytania i pisania po polsku, rachunków, śpiewu i robótek. Wpajano im także podstawowe wartości chrześcijańskie, ucząc prawd wiary. Przede wszystkim jednak, starano się tak kształtować dziewczęta, aby w przyszłości dały sobie radę jako żony, matki i panie domu. Można przyjąć, że szkoły przyklasztorne realizowały właściwie program zalecany przez renesansowych pedagogów i moralizatorów. W XVI–XVII wieku zaczęły powstawać w miastach szkoły prywatne dla chłopców i dziewcząt, zakładane przez wędrownych bakalarzy, beginki lub samotne dewotki. Były to zakłady niewielkie, kształcące kilka uczennic. Uczono podstaw czytania, pisania po polsku, szycia, haftowania, arytmetyki, śpiewu, czasem języków obcych. Często prowadziły je osoby bez odpowiednich kwalifikacji, dlatego poziom nauki był niski.

Źródło: A. Głowacka, *Edukacja panien w dobie staropolskiej*, w: https://www.wilanow-palac.pl/edukacja_paniow_w_dobie_staropolskiej.html (dostęp 26. 05. 2021)

W XVI i XVII wieku, w czasach, kiedy żyli i działali Sobiescy – Marek, Jakub i Jan, poziom oświaty w Polsce nie odbiegał od poziomu europejskiego. W Rzeczypospolitej istniały szkoły parafialne, średnie i wyższe. Potrydenckie postulaty kulturowe, uwzględnione w programach nauczania, nakazywały uczyć w sposób nowoczesny, a jednocześnie zgodny z wiarą i moralnością katolicką. W tym czasie nastąpił rozwój sieci szkół, co spowodowało szerszy dostęp warstw plebejskich do oświaty. Młodzież pochodzenia szlacheckiego stanowiła znaczący procent studiujących, ale proporcje te były różne w różnych ośrodkach miejskich. Potrzebę kształcenia swoich synów odczuwali także mieszczenie, a poeta laureatus Klemens z Januszkowa jest dowodem na to, że do akademii trafiały również dzieci chłopskie. Dzięki stypendiom fundowanym przez władze miejskie lub przez bogatych patrycjuszów na przełomie XVI i XVII w. 40% studiujących w Akademii Krakowskiej stanowili mieszczenie. Inne były proporcje w gimnazjach akademickich na północy kraju: w Toruniu, Elblągu i Gdańsku kształciło się 90% dzieci mieszczan.

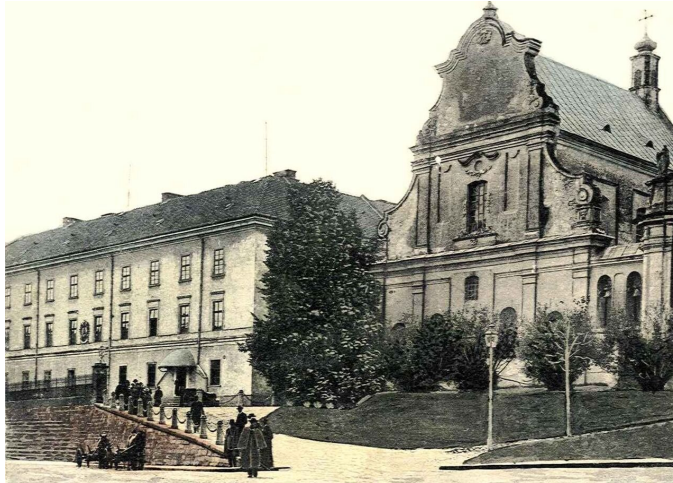
Źródło: A. Wojciechowska, Edukacja w Polsce w XVI i XVII wieku, w: https://www.wilanow-palac.pl/edukacja_w_polsce_w_xvi_i_xvii_wieku.html

W XVII w. obok akademii jezuickich istniały kolegia jezuickie, należące do kategorii szkół średnich. Nota bene w tych czasach, wśród szkół średnich Rzeczypospolitej, najwięcej było jezuickich, zapewniających dość wysoki poziom nauczania. Istniały także inne szkoły średnie: Szkoła Nowodworskiego w Krakowie, Szkoła

Chełmińska oraz szkoły różnowiercze w Rakowie, Lesznie, Elblągu, Gdańsku i Toruniu. Program Szkoły Nowodworskiego i Szkoły Chełmińskiej opracowali profesorowie Akademii Krakowskiej.

Rozwój szkolnictwa był jednym z najważniejszych ideowych postulatów jezuitów, którzy nie wprowadzili radykalnych zmian do już sprawdzonych programów nauczania. Zapoznali się także z metodami stosowanymi w szkołach protestanckich. Szkolnictwo jezuickie zaczęło rozwijać się w Europie w połowie XVI w. W drugiej połowie XVIII w. w Rzeczypospolitej istniały dwie akademie i pięćdziesiąt sześć kolegiów. Program nauczania w kolegiach jezuickich wypełniały nauki humanistyczne. Nauka łaciny stała się rodzajem ćwiczenia duchowego. Jezuici byli z reguły doskonałymi mówcami, stąd ważnym elementem kształcenia była retoryka, która miała uczyć myślenia, wnioskowania i argumentowania. Zajęcia prowadzono wyłącznie po łacinie. Naukę zaczynano od podstaw gramatyki tego języka, a stopień jej znajomości był wyznacznikiem podziału na klasy. Po opanowaniu gramatyki uczeń trafiał do klasy poezji, gdzie zdobywał wiedzę z zakresu poetyki i retoryki starożytnej. Następnie przechodził do klasy retoryki, w której programie uwzględniono lekturę rzymskich mów i traktatów o retoryce.

Źródło: A. Wojciechowska, Edukacja w Polsce w XVI i XVII wieku, w: https://www.wilanow-palac.pl/edukacja_w_polsce_w_xvi_i_xvii_wieku.html

Budynek starego uniwersytetu w roku 1851,
z prawej strony widoczny jest dawny kościół
parafialny św. Mikołaja.

Stako / CC BY-SA 3.0, wikipedia.org

Akademia Lwowska – uczelnia wyższa we
Lwowie, która została założona z kolegium
jezuickiego dekretem króla Polski Jana
Kazimierza w roku 1661.

Okolo połowy XVII w. polscy arystokraci mają duże możliwości i dużą swobodę w dziedzinie edukacji: mogą kształcić się w najlepszych szkołach polskich i zagranicznych, u najlepszych prywatnych nauczycieli, mogą rozwijać wrodzone zdolności. Jednak rodzice – w trosce o splendor rodu – dbają przede wszystkim o to, aby ułatwić swoim synom dostęp do wysokich urzędów senatorskich i ministerialnych. Dobrze urodzony i majątny szlachcic miał niewiele dróg do wyboru. Za najwłaściwszą uważano karierę polityczną. Czasami droga do niej wiodła przez wysokie funkcje wojskowe. Na ostatnim miejscu stawiano osiągnięcie godności kościelnych.

W rodzinach arystokratycznych naturalne było staranie się o wysokie urzędy polityczne. Nie zważając na wrodzone zdolności i pasję,

oddawano się polityce, a przecież bywało tak, że upodobania skłaniały młodego magnata ku sztuce, literaturze lub pracy naukowej. Przynależność stanowa, dbałość o prestiż i przyszłość rodu, pragnienie utrzymania dominacji nad innymi grupami społeczeństwa i nad królem nie pozwalały na oddanie się osobistym pasjom i zainteresowaniom. Czynną politykę uważano za zawód właściwy dla polskiego magnata: było to zgodne z przeszłością niejednego rodu i odpowiadało jego ambicjom; było także wyrazem przeszczepionej na polski grunt tradycji rzymskiej.

Źródło: A. Wojciechowska, Edukacja w Polsce w XVI i XVII wieku, w: https://www.wilanow-palac.pl/edukacja_w_polsce_w_xvi_i_xvii_wieku.html (dostęp 26. 05. 2021)

Polecenie 2

Omów program nauczania w szkołach średnich w Rzeczypospolitej w XVII wieku. Wyjaśnij, czym różnił się od programu kolegów jezuickich.

Polecenie 3

Rozstrzygnij, czy w XVII-wiecznej Polsce dziewczęta miały takie same możliwości kształcenia się, jak chłopcy? Swoją odpowiedź krótko uzasadnij.

Przeczytaj poniższe fragmenty tekstu źródłowego i na ich podstawie wykonaj polecenia.

Źródło 1

((M. Forycki

Edukacja staropolska pod wpływem myśli europejskiej

Modelowym kazusem dla stuleci XVI i XVII może być miasto Leszno. Funkcjonowały w nim cztery szkoły: katolicka, kalwińska, żydowska oraz braci czeskich. Trzy pierwsze nie wyróżniały się w XVI i XVII wieku niczym szczególnym pośród innych tego rodzaju zakładów edukacyjnych w Rzeczypospolitej szlacheckiej (...) Natomiast wszechnica braci czeskich, rozwijająca się od połowy XVI stulecia dzięki napływowi protestantów i ich pozycji społecznej (kupcy, rzemieślnicy), miała się okazać eksperymentem dydaktycznym na skalę europejską. Jej renoma wzrosła niepomniernie, gdy zaczął w niej uczyć, a później nią kierować Jan Amos Komeński – ojciec dydaktyki.

Źródło: M. Forycki, *Edukacja staropolska pod wpływem myśli europejskiej*. Cytat za: *Spółeczne i kulturowe uwarunkowania edukacji Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Materiały z badań, część pierwsza*, K. Puchowski (red.), Warszawa 2017, s. 150; 152 – 153.

Źródło 2

((M. Forycki

Edukacja staropolska pod wpływem myśli europejskiej

W tym też czasie, w 1604 roku, odnowiono program szkolny. Edukacja w placówce obejmowała cztery klasy. Lekcje odbywały się cztery razy w tygodniu po sześć godzin. Na początku nauki, w klasie czwartej,

uczono najprostszych rzeczy: alfabetu, czytania i pisania, a w zakresie religii Ojcze nasz, Wyznania wiary i Dziesięciu przykazań. W kolejnych klasach skupiano się na gramatyce i stylistyce, dogłębnie ćwiczonych na tekstach starożytnych, z Ciceronem na czele. Dodatkowo uczono katechizmu, moralistyki, rachowania i muzyki. W sumie program ten w pełni realizował ideały szkoły humanistycznej, w pierwszej kolejności nauczając łaciny na podstawie tekstów autorytetów antycznych.

Źródło: M. Forycki, *Edukacja staropolska pod wpływem myśli europejskiej*. Cytat za: *Społeczne i kulturowe uwarunkowania edukacji Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Materiały z badań, część pierwsza*, K. Puchowski (red.), Warszawa 2017, s. 150; 152 – 153.

Źródło 3

((M. Forycki

Edukacja staropolska pod wpływem myśli europejskiej

Jan Amos Komeński potępiał szkołę humanistyczną za to, że „uczy słów, a nie rzeczy”. Uważał, że program skupiający się na studiowaniu starożytnych tekstów i ich walorów językowych daje uczniowi wiedzę, która jest mu zbędna po opuszczeniu murów szkoły. Uznał więc, że należy dać leszczyńskim adeptom nową jakość nauczania, przydatną nie tylko w wymiarze intelektualnym, lecz także w życiu codziennym.

Źródło: M. Forycki, *Edukacja staropolska pod wpływem myśli europejskiej*. Cytat za: *Społeczne i kulturowe uwarunkowania edukacji Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Materiały z badań, część pierwsza*, K. Puchowski (red.), Warszawa 2017, s. 150; 152 – 153.

Źródło 4

((M. Forycki

Edukacja staropolska pod wpływem myśli europejskiej

(...) powstał rewolucyjny podręcznik (...) wydany przez leszczyńską drukarnię w 1631 roku. Jego założenie edukacyjne było genialnie proste: była to czytanka złożona z tysiąca zdań łacińskich (ujętych w sto rozdziałów), przekazująca wiedzę z różnych dziedzin: od stworzenia świata, przez poznawanie przyrody czy ludzkiego ciała, po kwestie gospodarcze i społeczne. W ten sposób J.A. Komeńskiemu udało się powiązać naukę języka z nabywaniem przez ucznia przydatnej i szerokiej wiedzy o otaczającym go świecie. Wielokulturowy wymiar podręcznika polegał również na tym, że niebawem został wydany w wersjach obcojęzycznych, w tym – co świetnie odzwierciedla leszczyńskie środowisko intelektualne – w druku trójjęzycznym: po niemiecku, czesku i polsku.

Źródło: M. Forycki, *Edukacja staropolska pod wpływem myśli europejskiej*. Cytat za: *Społeczne i kulturowe uwarunkowania edukacji Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Materiały z badań, część pierwsza*, K. Puchowski (red.), Warszawa 2017, s. 150; 152 – 153.

1. Wskaż, jakie przedmioty obejmowała edukacja w wyższych klasach.

2. Wyjaśnij, dlaczego J. A. Komeński krytykował szkołę humanistyczną. Czy zgadzasz się z jego poglądami? Swoją odpowiedź uzasadnij.

3. Oceń, czy pogląd osoby przywołanej we fragmencie 3 przyczynił się do powstania podręcznika, o którym wspomina fragment 4. Swoją odpowiedź uzasadnij.

Na podstawie poniższych źródeł wykonaj polecenia.

Źródło 1

((A. Kucharski, S. Roszak, A. Wieczorek

O podróżach edukacyjnych w XVII i XVIII wieku – przypadek Rzewuskich

Geograficznym jądrem podróży były Włochy i Francja, europejskie centra kultury, poszerzone w przypadku polskich wojażerów o Niderlandy, Niemcy, czasem Anglię i Półwysep Iberyjski czy później Szwajcarię. (...) Prawdziwą renomę i wielką popularność podróże edukacyjne zyskały w drugiej połowie XVII wieku, o czym świadczą ich duża liczba w skali całego stanu szlacheckiego i magnackiego oraz regularna częstotliwość w obrębie poszczególnych rodzin. Cezurę początkową dla podróży edukacyjnych można jednak przesunąć na początek XVII, a nawet koniec XVI wieku. Znane są bowiem przykłady takich kilkuletnich peregrynacji po Starym Kontynencie, w których obok nauki stacjonarnej pojawia się etap krajoznawczej wędrówki. Tak wyglądały podróże między innymi wojewody ruskiego Jakuba Sobieskiego oraz jego synów Marka i Jana. Już chociażby te przykłady pokazują i tłumaczą zarazem pojawienie się prawdziwych „sag podróżnych”, które znamy dzięki relacjom z europejskich wojaży, kultywowanych z zadziwiającą regularnością w kolejnych pokoleniach znanych rodzin magnackich z Korony i Litwy: Potockich, Czartoryskich, Sapiehów, Jabłonowskich czy Radziwiłłów. (...)

Jak wspomniano, dwa główne składniki to klasyczna nauka szkolna oraz „nauka życia”. Ten pierwszy element obejmował krótsze bądź dłuższe epizody, z reguły prywatnych, lekcji poszczególnych specjalności (geografia, historia, łacina, prawo, nowożytnie języki obce, ćwiczenia

rycerskie i wojskowe). Pozostałą część podróży wypełniało bywanie na dworach, praktyczna nauka etykiety, zawieranie znajomości wśród elit, załatwianie interesów rodzinnych czy wreszcie obserwacja obcych realiów. Wielkie fortuny magnackie zapewniały podróżnikom możliwość odbycia długiej, trwającej kilka lat podróży, a w niektórych przypadkach stosowano również wyjazd dwuczęściowy. Pierwszy fragment wojażu poświęcano kilkumiesięcznemu studium, drugi zaś, kontynuowany po krótkim pobycie w kraju, polegał już przede wszystkim na zwiedzaniu znamienitych miast i wszelkich atrakcji krajoznawczych. (...)

Galerię siedemnasto- i osiemnastowiecznych podróżników, wywodzących się z magnackiej rodziny Rzewuskich, jeżdżących za granicę po wiedzę, ogłade i doświadczenie otwiera późniejszy wojewoda bełski Stanisław Mateusz (1662–1728). Wojażował on po Europie w końcu XVII wieku, wyruszając w orszaku podróżnym Jana Stanisława i Aleksandra Jana Jabłonowskich (1682–1688), synów hetmana wielkiego koronnego Stanisława Jana Jabłonowskiego. O tym etapie życia starościca chełmskiego Stanisława Mateusza Rzewuskiego wiadomo nam stosunkowo dużo dzięki zapisom diariusza prowadzonego przez preceptora młodych Jabłonowskich Jana Michała Kossowicza, w którym został on kilkakrotnie wymieniony (...) Podróż odbyta w młodości profitowała w karierze publiczno-wojskowej Stanisława Mateusza Rzewuskiego. Piastował on bowiem nie tylko wysokie urzędy hetmana polnego i wielkiego koronnego. Cieszył się również sporym zaufaniem króla Augusta II na polu dyplomacji (...)

Źródło: A. Kucharski, S. Roszak, A. Wieczorek, *O podróżach edukacyjnych w XVII i XVIII wieku – przypadek Rzewuskich*.
Cytat za: *Społeczne i kulturowe uwarunkowania edukacji Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku. Materiały z badań, część pierwsza*. K. Puchowski (red.), Warszawa 2017, s. 76 – 77; 80.

Portret Stanisława Mateusza Rzewuskiego
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Wyjaśnij cel opisywanych podróży szlacheckich. Z jakich etapów się składały?

Wskaż, czy podane w poniższej tabeli zdania są prawdziwe czy fałszywe.

Zdanie	Prawda	Fałsz
Podróże edukacyjne swoją największą popularność zyskały w XVIII w.	☐	☐
Jednym z kierunków chętnie odwiedzanych przez polskie elity ze względu na dziedzictwo antyku była Grecja.	☐	☐
Powrót z podróży po Starym Kontynencie często kończył się spisaniem wrażeń i wspomnień w formie bogatej, epickiej relacji.	☐	☐
Wśród przedmiotów, które wchodziły w skład klasycznej edukacji szkolnej w czasie podróży, była także greka i filozofia.	☐	☐
Osoba przedstawiona w źródle 2 doszła do wysokich godności dzięki umiejętnościom uzyskanym podczas podróży edukacyjnej.	☐	☐

Dla nauczyciela

Autor: Joanna Kalinowska

Przedmiot: Historia 2022, Historia

Temat: Nauka i oświata w XVII-wiecznej Rzeczypospolitej

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Treści nauczania - wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

XXIII. Ustrój, społeczeństwo i kultura Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII wieku. Uczeń:

4) rozpoznaje dokonania twórców epoki baroku powstałe na terytorium Rzeczypospolitej Obojga Narodów;

5) charakteryzuje atrakcyjność kulturową Rzeczypospolitej dla ościennych narodów w XVII wieku.

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

XXIII. Ustrój, społeczeństwo i kultura Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII w. Uczeń:

spełnia wymagania określone dla zakresu podstawowego, a ponadto:

1) charakteryzuje udział poszczególnych stanów w życiu gospodarczym Rzeczypospolitej Obojga Narodów;

3) charakteryzuje cechy sztuki barokowej i opisuje sarmatyzm jako ideologię i styl życia szlachty w Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- omawia rozwój szkolnictwa i piśmiennictwa w Rzeczypospolitej w XVII wieku.
- opisuje, czym były szlacheckie podróże edukacyjne i jaką rolę pełniły w kształceniu szlachty.

- charakteryzuje polski system szkolnictwa w XVII w.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);
- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

Przygotowanie do zajęć. Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „Nauka i oświata w XVII-wiecznej Rzeczypospolitej”. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z tekstem w sekcji „Przeczytaj” i multimedium w sekcji „Prezentacja multimedialna + Sprawdź się” tak, aby podczas lekcji mogli w niej aktywnie uczestniczyć i wykonywać polecenia.

Faza wstępna:

1. Nauczyciel wyświetla uczniom temat oraz cel zajęć zawarte w sekcji „Wprowadzenie”. Przedstawia planowany przebieg lekcji.
2. Raport z przygotowań. Nauczyciel, przy użyciu dostępnego w panelu użytkownika raportu, weryfikuje przygotowanie uczniów do lekcji: sprawdza, którzy uczestnicy zajęć zapoznali się z udostępnionym e-materiałem. Uczniowie próbują intuicyjnie zadać pytania, na które odpowiedzą w trakcie lekcji.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel poleca wybranej osobie (albo ochotnikowi), aby krótko przedstawił najważniejsze informacje dotyczące szkół średnich i wyższych w XVI-wiecznej Rzeczypospolitej na podstawie przeczytanego przed zajęciami tekstu e-materiału oraz treści prezentacji. W razie potrzeby uzupełnia informacje.
2. W kolejnym kroku prowadzący poleca, aby uczniowie w parach wykonali polecenie nr 2 z sekcji „Prezentacja multimedialna + Sprawdź się”. Po ustalonym czasie przedstawiciel wybranej pary omawia program nauczania w szkołach średnich w Rzeczypospolitej w XVII w. oraz wyjaśnia, czym różnił się od programu kolegów jezuickich. Pozostali uczniowie ustosunkowują się do niej. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia odpowiedź. W podobny sposób uczniowie wykonują polecenie nr 3: „Rozstrzygnij, czy w XVII-wiecznej Polsce dziewczęta miały takie same możliwości kształcenia się, jak chłopcy? Swoją odpowiedź krótko uzasadnij”.
3. Praca z drugim multimedium („Film”). Nauczyciel odtwarza pierwszy z filmów poświęcony szkolnictwu podstawowemu i szkołom prowadzonym przez wyznawców innych religii. Poleca uczniom, aby podzielili się na 4-osobowe grupy i opracowali w nich odpowiedzi na polecenie nr 2: „Scharakteryzuj system szkolnictwa podstawowego w Rzeczypospolitej w wieku XVII”. Po ustalonym wcześniej czasie przedstawiciel wskazanej (lub zgłaszającej się na ochotnika) grupy prezentuje propozycję odpowiedzi, a pozostali uczniowie ustosunkowują się do niej. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia odpowiedź.

Faza podsumowująca:

1. Uczniowie wykonują indywidualnie ćwiczenia 1 i 2 z sekcji „Prezentacja multimedialna + Sprawdź się”. Nauczyciel sprawdza poprawność wykonywanych zadań wraz z uczniami.
2. Nauczyciel ponownie odczytuje temat lekcji „Nauka i oświata w XVII-wiecznej Rzeczypospolitej” i inicjuje krótką rozmowę na temat kryteriów sukcesu. Czego uczniowie się nauczyli? Na koniec poleca chętnemu uczniowi podsumowanie i – jeśli to potrzebne – uzupełnia informacje.
3. Na zakończenie nauczyciel dokonuje oceny pracy grup uczniowskich.

Praca domowa:

1. Zapoznaj się z pozostałymi materiałami filmowymi w sekcji „Film”. Wykonaj dołączone do nich polecenia, związane z edukacją wyższą oraz nauką w Rzeczypospolitej w XVII wieku.

Materiały pomocnicze:

Společne i kulturowe uwarunkowania edukacji Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku.

Materiały z badań, część pierwsza, K. Puchowski (red.), Warszawa 2017.

C. Hernas, *Barok*, Warszawa 2008.

Historia literatury polskiej w zarysie, red. A. Stępień, M. Wilkoń, Warszawa 1978.

Z. Libera, J. Pietrusiewiczowa, J. Rytel, *Literatura polska. Od średniowiecza do oświecenia*, Warszawa 1989.

Wskazówki metodyczne:

- Uczniowie mogą zapoznać się przed lekcją z sekcją „Film”, aby przygotować się do późniejszej pracy.